લેનિન

પૂર્વની પ્રજાઓનાં કોમ્યુનિસ્ટ સંગઠનોની બીજી અખિલ રૂસી કોંગ્રેસમાં પ્રવચન

0-25

દુનિયાના કામદારો, એક થાઓ!

વ્લા.ઇ.લેનિન

પૂર્વની પ્રજાઓનાં કૉમ્યુનિસ્ટ સંગઠનોની બીજી અખિલ રૂસી કૉંગ્રેસમાં પ્રવચન

૨૨ નવેંબર, ૧૯૧૯

પ્રગતિ પ્રકાશન

મોસ્કો

અનુવાદ — અતુલ સવાણી

પ્રકાશકો તરફથી

વ્લા. ઇ. લેનિનની આ કૃતિનો અનુવાદ સોવિયેત સંઘના સામ્યવાદી પક્ષની સેંટ્રલ કમિટીની માર્ક્સવાદ-લેનિનવાદ ઇન્સ્ટિટ્યુટે તૈયાર કરેલ લેનિનની સંગૃહીત કૃતિઓની પાંચમી રશિયન આવૃત્તિના ઓગણચાળીસમા ગ્રંથમાં પ્રકાશિત વાચના અનુસાર કરવામાં આવ્યો છે.

સોવિયેત સંઘમાં મુદ્રિત

$\Pi\frac{10102-667}{014(01)-80}$ 747—80

0101020000

સાથીઓ, પૂર્વની મુસ્લિમ સંસ્થાઓનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા કોમ્યુનિસ્ટોની આ કૉંગ્રેસનું[1] અભિવાદન કરવાની અને રશિયામાં તથા સામાન્ય રૂપે આખી દુનિયામાં હવે જે પરિસ્થિતિ વિકાસ પામી છે તેને વિશે બે શબ્દો કહેવાની તક મળતાં મને ખૂબ ખુશી થાય છે. મારા પ્રવચનનો વિષય છે હાલના સમયની બાબતોનો, અને મને લાગે છે કે એ સવાલનું સૌથી વધારે અગત્યનું અંગ છે પૂર્વની પ્રજાઓનું સામ્રાજ્યવાદ પ્રત્યેનું વલણ તથા એ પ્રજાઓની અંદરનું ક્રાંતિકારી આંદોલન. આપોઆપ દેખીતું છે કે પૂર્વની પ્રજાઓનું એ ક્રાંતિકારી આંદોલન હવે આંતરરાષ્ટ્રીય સામ્રાજ્યવાદની વિરુદ્ધ આપણા સોવિયેત પ્રજાસત્તાકના ક્રાંતિકારી સંઘર્ષના સીધા સંગાથમાં જ અસરકારક રીતે વિકસી શકે એમ છે, સફળ પરિસમાપ્તિ પામી શકે એમ છે. ઘણા સંજોગોને લીધે — જેમાં રશિયાના પછાતપણાનો તથા અસીમ વિસ્તારનો તેમ જ એ હકીકતનો સમાવેશ થાય છે કે યુરોપ અને એશિયાની વચ્ચે, પશ્ચિમ તથા પૂર્વની વચ્ચે, તે સરહદ વિસ્તાર છે — સામ્રાજ્યવાદની વિરુદ્ધના વિશ્વ સંઘર્ષનો આખો ભાર સહેવાની, તેમાં અગ્રેસર બનવાની, જવાબદારી અમારે શિરે આવી છે — અને અમે એ વાતને મહાન ગૌરવની બાબત ગણીએ છીએ. પરિણામે, તાત્કાલિક ભવિષ્યના વિકાસનો આખો ક્રમ આંતરરાષ્ટ્રીય સામ્રાજ્યવાદની વિરુદ્ધ હજુ વધારે વ્યાપક અને વધારે જહેમતભર્યા સંઘર્ષની આગાહી કરે છે અને તે સામ્રાજ્યવાદની — જર્મની, ફ્રાંસ, બ્રિટન, અને અમેરિકાની — સંયુક્ત તાકાતોની વિરુદ્ધ સોવિયેત પ્રજાસત્તાકના સંઘર્ષની જોડે અનિવાર્ય રૂપે સંકળાયેલો હશે.

બાબતના લશ્કરી પાસાના સંબંધમાં તો તમે જાણો જ છો કે બધા મોરચાઓ ઉપર પરિસ્થિતિ કેવી રીતે આપણી તરફેણમાં ઘાટ લઈ રહી છે.

1*

એ સવાલની વિગતવાર છણાવટ હું નહિ કરું; માત્ર એટલું જ કહીશ કે આંતરરાષ્ટ્રીય સામ્રાજ્યવાદે આપણી ઉપર લાદેલા આંતરવિગ્રહે આ બે વરસ દરમિયાન રૂસી સમાજવાદી સમવાયી સોવિયેત પ્રજાસત્તાકની ઉપર અગણિત હાડમારીઓ વરસાવી છે, કિસાનો તથા કામદારોની ઉપર એવો અસહ્ય બોજો લાદી દીધો છે કે તેઓ એ ભાર તળે ખડા નહિ રહી શકે એમ ઘણી વાર લાગેલું. પરંતુ સાથે સાથે જ, જંગની પાશવી હિંસાને કારણે, જંગલી જનાવરો બની ગયેલા અને સમાજવાદી ક્રાંતિ પૂર્વે પણ આપણને લૂંટી રહ્યા હતા તે આપણા કહેવાતા "મિત્રરાજ્યો"ના નિર્દય પાશવી હલ્લાને કારણે, આ જંગે ચમત્કાર કર્યો અને યુદ્ધથી થાકી ગયેલા તથા બીજું યુદ્ધ સહન કરવાની હાલતમાં ન લાગતા લોકોને એવા યોદ્ધાઓમાં પલટાવી નાખ્યા કે જે બે વરસ સુધી મક્કમતાથી યુદ્ધમાં લડયા એટલું જ નહિ પરંતુ હવે તેનો વિજયી અંત પણ આણી રહ્યા છે. અત્યારે આપણે કોલ્ચાક, યુદેનિચ, અને દેનીકિનની[2] વિરુદ્ધ જે વિજયો મેળવી રહ્યા છીએ તે પોતાની મુક્તિનો જંગ ખેલવા માટે ઊઠીને ખડા થઈ ગયેલા દેશો તથા રાષ્ટ્રોની વિરુદ્ધ વિશ્વ સામ્રાજ્યવાદના સંઘર્ષના ઇતિહાસમાં એક નવા તબક્કાનો આરંભ સૂચિત કરે છે. આ સંબંધમાં, આપણા આંતરવિગ્રહનાં બે વરસોએ, લાંબા કાળ પૂર્વે ઇતિહાસ દ્વારા કરવામાં આવેલા નિરીક્ષણને પૂર્ણ રૂપે સાબિત કરી દીધું છે કે યુદ્ધના સ્વરૂપનો અને તેની સફળતાનો આધાર સૌથી વધારે તો યુદ્ધે ચડતા દેશના આંતરિક શાસન ઉપર હોય છે, યુદ્ધ તો અમુક ચોક્કસ દેશ દ્વારા યુદ્ધ પહેલાં અનુસરવામાં આવતી આંતરિક નીતિનું પ્રતિબિંબ હોય છે. યુદ્ધના સંચાલનમાં એ બધું અનિવાર્ય રૂપે પ્રતિબિંબિત થાય જ છે.

કયા વર્ગે યુદ્ધ પોકાર્યું છે અથવા કયો વર્ગ યુદ્ધ લડવાનું ચાલુ રાખી રહ્યો છે એ ખૂબ મહત્ત્વનો સવાલ છે. રશિયા જેવા પછાત દેશમાં, સામ્રાજ્યવાદી યુદ્ધનાં ચાર વરસ દરમિયાન થાકીને લોથપોથ થઈ ગયેલા દેશમાં, અકલ્પનીય અને અજોડ હાડમારીઓ તથા મુશ્કેલીઓનાં બે વરસ દરમિયાન યુદ્ધ ચાલુ રાખવા માટે પૂરતા પ્રમાણમાં દૃઢનિશ્ચયી લોકો મળી શક્યા એ ઘટના માત્ર એ હકીકતને જ આભારી છે કે આપણો આંતરવિગ્રહ પોતાને મુક્ત કરી ચૂકેલા કામદારો અને કિસાનો લડી રહ્યા છે, અને તે મૂડીદારોના સકંજામાંથી આપણા દેશના તેમ જ આખી દુનિયાના મહેનતકશોની મુક્તિના રાજકીય સંઘર્ષને જ આગળ ચલાવી રહ્યો છે.

આ બાબત આંતરવિગ્રહના ઇતિહાસમાં કોલ્ચાકના દાખલામાં ખૂબ સચોટ રીતે સ્પષ્ટ થઈ ગઈ છે. કોલ્ચાક એક એવો દુશ્મન હતો કે જેને દુનિયાની સૌથી જોરાવર બધી સત્તાઓની મદદ મળી હતી, તેની પાસે એવી રેલવે લાઈનો હતી કે જેનું રક્ષણ લગભગ એક લાખ પરદેશી સિપાહીઓ કરતા હતા. તેમાં વિશ્વ સામ્રાજ્યવાદીઓના ઉત્તમ સૈન્યોનો સમાવેશ થતો હતો, દાખલા તરીકે સામ્રાજ્યવાદી યુદ્ધમાં લડવા માટે તૈયાર કરવામાં આવેલાં પરંતુ તેમાં લગભગ મુદ્દલ હિસ્સો ન લેવાને કારણે બહુ ઓછી ખુવારીનો ભોગ બનેલાં જાપાની સૈન્યો. કોલ્ચાકને સાઈબિરિયાના કિસાનોનો ટેકો હતો. તેઓ સૌથી વધારે સમૃદ્ધ કિસાનો છે, તેમણે ખેતગુલામીને કદી જોઈજાણી નથી, અને એટલે તેઓ સ્વાભાવિક રીતે જ સામ્યવાદથી સૌ કરતાં વધારે દૂર છે. એમ લાગેલું કે કોલ્ચાકની તાકાત અજેય છે કારણ કે તેનાં સૈન્યો આંતરરાષ્ટ્રીય સામ્રાજ્યવાદનાં અગ્રિમ દળો હતાં. જાપાની તથા ઝેકોસ્લોવાક[3] સૈન્યો અને બીજાં ઘણાં સામ્રાજ્યવાદી રાષ્ટ્રોનાં સૈન્યો આજ દિવસ સુધી સાઈબિરિયામાં લડી રહ્યાં છે. છતાં પણ, કુદરતી સંપત્તિના વિસ્તૃત ભંડારો ધરાવતા સાઈબિરિયાની ઉપર કોલ્ચાકના શાસનના, જેને આરંભમાં બીજી ઇન્ટરનેશનલની[4] સમાજવાદી પાર્ટીઓનું સમર્થન મળ્યું હતું અને જેને બંધારણસભા સમિતિની[5] આડશ ઊભી કરીને મેન્શેવિકો તથા સમાજવાદી-ક્રાંતિકારીઓએ[6] સહાય કરી હતી, અને એટલે જે એ પરિસ્થિતિમાં સાધારણ માણસના તથા ઇતિહાસના સાધારણ ક્રમના દૃષ્ટિબિંદુથી દૃઢ અને અજેય દેખાતો હતો એવા કોલ્ચાકના શાસનના, એક વરસથી વધારે અનુભવે—એ અનુભવે—વાસ્તવિક હાલત, અર્થાત્ હકીકત, જાહેર કરી દીધી કે કોલ્ચાક જેમ જેમ રશિયાના હાર્દ તરફ આગળ વધતો ગયો તેમ તેમ તે વધારે કમજોર બનતો ગયો અને હવે આપણે કોલ્ચાકની ઉપર સોવિયેત રશિયાના પૂર્ણ વિજયને નિહાળી રહ્યા છીએ. અહીં આપણને એ હકીકતની નિઃશંક અમલી સાબિતી જોવા મળે છે કે મૂડીદારોની ધૂંસરીથી મુક્ત થઈ ગયેલા કામદારો અને કિસાનોનાં સંયુક્ત બળો ખરેખરા ચમત્કારો સરજી શકે છે. અહીં આપણને એ વાતની અમલી સાબિતી જોવા મળે છે કે ક્રાંતિકારી યુદ્ધ જ્યારે પીડિત મહેનતકશ લોકસમુદાયોને સાચેસાચ આકર્ષિત કરે અને તેમનામાં ઉત્સુકતા ઉત્પન્ન કરે, પોતે શોષકોની વિરુદ્ધ લડી રહ્યા છે એવી સભાનતા સંચારિત કરે,

ત્યારે એવું ક્રાંતિકારી યુદ્ધ ચમત્કારોનું સર્જન કરવાની સમર્થતા અને શક્તિને અમલમાં લાવે છે.

હું માનું છું કે લાલ સેનાએ જે કંઈ સિદ્ધ કર્યું છે તે, તેનો સંઘર્ષ અને તેના વિજયનો ઈતિહાસ, પૂર્વની બધી પ્રજાઓ માટે પ્રચંડ અને યુગવર્તી મહત્ત્વ ધરાવશે. પૂર્વની પ્રજાઓને તે બતાવી આપશે કે પોતે ભલે નબળી હોય અને યુદ્ધની કળાની તથા ટેકનોલોજીની બધી અજાયબીઓનો સંઘર્ષમાં ઉપયોગ કરતા યુરોપિયન જુલમગારોની તાકાત ભલે અજેય લાગતી હોય તોપણ પીડિત પ્રજાઓએ પોકારેલું ક્રાંતિકારી યુદ્ધ જો કરોડો મહેનતકશો તથા શોષિતોને જગાવી દેવામાં સાચેસાચ સફળ થાય તો તે પોતાની અંદર એવી શક્યતાઓ અને એવા ચમત્કારો છુપાવી રાખતું હોય છે કે પૂર્વની પ્રજાઓની મુક્તિ હવે આંતરરાષ્ટ્રીય ક્રાંતિની સંભાવનાઓના અર્થમાં પૂર્ણ રૂપે શક્ય બની જાય છે એટલું જ નહિ પરંતુ એશિયામાં સીધા લશ્કરી અનુભવના અર્થમાં, સાઇબિરિયામાં સીધા લશ્કરી અનુભવના અર્થમાં, પણ પૂર્ણ રૂપે શક્ય બની જાય છે, બધા બળવાન સામ્રાજ્યવાદી દેશોની સશસ્ત્ર ચડાઈનો ભોગ બનનારા સોવિયેત પ્રજાસત્તાકના અનુભવના અર્થમાં પણ પૂર્ણ રૂપે શક્ય બની જાય છે.

એ ઉપરાંત, રશિયામાં આંતરવિગ્રહના અનુભવે આપણને અને બધા દેશોના કોમ્યુનિસ્ટોને બતાવી આપ્યું છે કે આંતરવિગ્રહની કસોટી દરમિયાન ક્રાંતિકારી જોમના વિકાસની સાથે સાથે એક પ્રબળ આંતરિક તાકાત પણ ઘડાય છે. કોઈ પણ રાષ્ટ્રનાં સમગ્ર આર્થિક અને સંગઠનાત્મક બળોની યુદ્ધ એક કસોટી છે. જેમને ભૂખ અને ટાઢની હાડમારીઓ સહન કરવી પડે છે એ કામદારો અને કિસાનો માટે યુદ્ધ અમર્યાદ રૂપે કપરું રહ્યું હોવા છતાં અંતિમ પૃથક્કરણમાં આ બે વરસના અનુભવના આધારે એમ કહેવું જ જોઈએ કે આપણે જીતી રહ્યા છીએ અને જીતવાનું ચાલુ રાખીશું કારણ કે આપણે રણભૂમિની પાછળ એક દળ ધરાવીએ છીએ, એક તાકાતવાન દળ ધરાવીએ છીએ, કિસાનો અને કામદારો સજ્જડ એકતાથી જોડાયેલા તેમ જ મજબૂત છે, અને પ્રત્યેક ભારે ફટકાનો વળતો જવાબ તાકાત અને આર્થિક સામર્થ્યના વધારે સારા સંયોજન વડે આપે છે. અને કેવળ એ હકીકતે જ કોલ્ચાક, યુદેનિચ, તથા દુનિયાની સૌથી વધારે જોરાવર સત્તાઓ જેવા તેમના સાથીઓની ઉપરના વિજયો શક્ય બનાવ્યા. ગત બે વરસોએ એક તરફ તો બતાવી આપ્યું છે કે ક્રાંતિકારી યુદ્ધને વિકસાવી

શકાય છે. અને બીજી તરફ એ બતાવી આપ્યું છે કે ક્રાંતિના ગઢને એકદમ નષ્ટ કરી નાખવાનું, આંતરરાષ્ટ્રીય સામ્રાજ્યવાદની વિરુદ્ધ યુદ્ધ જાહેર કરવાની ઉદ્ધતાઈ કરનારા કામદારો અને કિસાનોના પ્રજાસત્તાકને એકદમ નષ્ટ કરી નાખવાનું, લક્ષ્ય ધરાવતી પરદેશી ચડાઈના પ્રબળ પ્રભાવ હેઠળ સોવિયેત શાસન વધારે ને વધારે મજબૂત બને છે. રશિયાના કામદારો અને કિસાનોને ખતમ કરી નાખવાને બદલે પરદેશી હુમલાખોરોએ તો કેવળ તેમને પોલાદી બનાવ્યા છે, તેમને પાણીદાર બનાવ્યા છે.

વર્તમાન સમયનો એ જ મુખ્ય બોધપાઠ છે, એ જ મુખ્ય મર્મ છે. આપણી ધરતી ઉપર છેલ્લા બચેલા દુશ્મન દેનીકિનની ઉપર આપણે નિર્ણાયક વિજયો મેળવવાની અણિ પર છીએ. આપણે તાકાતવાન હોવાનો અનુભવ કરીએ છીએ અને હજાર વાર એ વાતનું પુનરાવર્તન કરી શકીએ કે પ્રજાસત્તાકમાં પરિસ્થિતિ વધારે સ્થાયી થઈ ગઈ છે અને દેનીકિન સામેના યુદ્ધમાંથી આપણે વધારે તાકાતવાન બનીને તથા સમાજવાદી તંત્રના નિર્માણના કર્તવ્ય માટે વધારે તૈયાર બનીને બહાર આવીશું, એમ કહેવામાં આપણે ભૂલ નથી કરતા. આંતરવિગ્રહ દરમિયાન તેના નિર્માણમાં આપણે અતિ ઓછો સમય અને અતિ ઓછી શક્તિ લગાવી શક્યા છીએ પરંતુ હવે આપણે મુક્ત પંથ ઉપર કદમ માંડી રહ્યા હોઈને નિ:શંક સંપૂર્ણપણે એ કામમાં લાગી જઈ શકીશું.

પશ્ચિમ યુરોપમાં આપણે સામ્રાજ્યવાદનું વિઘટન જોઈ રહ્યા છીએ. તમે તો જાણો જ છો કે એક વરસ પહેલાં જર્મન સમાજવાદીઓને પણ એમ લાગેલું—અને હાલતને ન સમજતા સમાજવાદીઓની બહુસંખ્યાને પણ ખરેખર એમ જ લાગેલું—કે જે ચાલી રહેલ છે એ તો બે વિશ્વ સામ્રાજ્યવાદી જૂથોનો સંઘર્ષ છે, અને તેમણે એવી માન્યતા અખત્યાર કરેલી કે એ સંઘર્ષ જ સમગ્ર ઈતિહાસ બની રહે છે, અને બીજું કશું પેદા કરી શકે એવું કોઈ બળ અસ્તિત્વમાં છે જ નહિ. તેમને એમ લાગેલું કે પ્રબળ વિશ્વ લૂંટારાઓનાં જૂથોમાંથી એકને પક્ષે ભળી જવા સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય સમાજવાદીઓ પાસે પણ નથી. ૧૯૧૮ના ઑક્ટોબરના અંત વખતે એમ લાગેલું. પરંતુ આપણે જોઈએ છીએ કે ત્યાર પછી વીતેલા એક વરસ દરમિયાન વિશ્વનો ઈતિહાસ અજોડ ઘટનાઓમાંથી પસાર થયો છે, વ્યાપક અને ગહન ઘટનાઓમાંથી પસાર થયો છે, અને એ ઘટનાઓએ એવા અનેક સમાજવાદીઓની આંખો ઉઘાડી નાખી છે કે જે

સામ્રાજ્યવાદી યુદ્ધ દરમિયાન દેશભક્તો બની ગયા હતા અને એવા બહાના હેઠળ પોતાના વર્તનને વાજબી ઠરાવી રહ્યા હતા કે તેમને દુશ્મનનો સામનો કરવાનો હતો. બ્રિટિશ અને ફ્રેંચ સામ્રાજ્યવાદીઓ સાથેના પોતાના જોડાણને તેમણે એવા આધારે વાજબી ઠરાવેલું કે ધારણા અનુસાર એ સામ્રાજ્યવાદીઓ જર્મન સામ્રાજ્યવાદથી મુક્તિ લાવી રહ્યા હતા. જુઓ કે એ યુદ્ધે કેટલી બધી ભ્રમણાઓને છિન્નભિન્ન કરી નાખી છે! આપણે જર્મન સામ્રાજ્યવાદનો સડો જોઈ રહ્યા છીએ. એ સડો એવો છે કે જે માત્ર પ્રજાસત્તાકીય ક્રાંતિ જ નહિ પરંતુ સમાજવાદી ક્રાંતિમાં પણ પરિણમ્યો છે. તમે તો જાણો જ છો કે જર્મનીમાં વર્ગસંઘર્ષ વળી વધારે તીવ્ર બની ગયો છે અને આંતરવિગ્રહ વધારે ને વધારે નજીક આવી રહ્યો છે—જેમણે પ્રજાસત્તાકીય રંગ ધારણ કરી લીધો છે પરંતુ જે હજુ પણ સામ્રાજ્યવાદના પ્રતિનિધિઓ જ રહે છે એવા જર્મન સામ્રાજ્યવાદીઓની વિરુદ્ધ જર્મન સર્વહારા વર્ગનો જંગ વધારે ને વધારે નજીક આવી રહ્યો છે.

સૌ એ વાત જાણે છે કે પશ્ચિમ યુરોપમાં ક્રાંતિ કૂદકે ને ભૂસકે પરિપક્વ થઈ રહી છે, અને અમેરિકા તથા બ્રિટનમાં પણ, સંસ્કૃતિ અને સભ્યતાના એ દેખાતા પ્રતિનિધિ દેશોમાં પણ, જંગલીઓને—જર્મન સામ્રાજ્યવાદીઓને—પરાજિત કરનારા દેશોમાં પણ, એમ જ બની રહ્યું છે. અને છતાં જ્યારે વર્સેલ્સની સુલેહ થઈ ત્યારે સૌએ જોયું કે જર્મન લૂંટારાઓએ આપણે માથે ઠોકી બેસાડેલી બ્રેસ્ત-લિતોવ્સ્કની સુલેહ[7] કરતાં એ સુલેહ સેંકડો ગણી વધારે લૂંટારી સુલેહ છે, અને વર્સેલ્સની સુલેહ એ ભાગ્યહીન વિજેતા દેશોના મૂડીદારો તથા સામ્રાજ્યવાદીઓએ પોતાની જ ઉપર મારેલો શક્ય એટલો ભારેમાં ભારે ફટકો છે. વર્સેલ્સની સુલેહે બરાબર વિજેતા રાષ્ટ્રોની જ આંખો ઉઘાડી નાખી છે અને બતાવી આપ્યું છે કે આપણી સામે જે દેખાય છે એ સંસ્કૃતિ અને સભ્યતાના પ્રતિનિધિઓ નથી, આપણી સમક્ષ જે દેખાય છે એ બ્રિટન અને ફ્રાંસની બાબતમાં કદાચ લોકશાહીવાદી રાજ્યો છે ખરાં પરંતુ સામ્રાજ્યવાદી લૂંટારાઓ દ્વારા શાસિત રાજ્યો છે. લૂંટારાઓ વચ્ચેનો આંતરિક સંઘર્ષ જેટલી ઝડપથી વિકસી રહ્યો છે એ ઉપરથી આપણે એવી જાણકારીની ખુશી માણી શકીએ કે વર્સેલ્સની સુલેહ ઉલ્લાસમાં આવી ગયેલા સામ્રાજ્યવાદીઓનો કેવળ દેખાતો વિજય જ છે, પરંતુ વાસ્તવમાં તો તે સમગ્ર સામ્રાજ્યવાદી દુનિયાની નાદારીને જ સૂચિત કરે છે અને યુદ્ધ દરમિયાન જે સમાજવાદીઓ સડી રહેલા સામ્રાજ્યવાદના પ્રતિનિધિઓની જોડે ભળી

ગયા હતા તથા જંગ લડતા લૂંટારાઓનાં જૂથોમાંથી એક જૂથનો જેમણે બચાવ કર્યો હતો એ સમાજવાદીઓના સંગાથમાંથી મહેનતકશ લોકસમુદાયોની નિશ્ચયાત્મક પીછેહઠને જ સૂચિત કરે છે. મહેનતકશોની આંખો ઊઘડી ગઈ છે કારણ કે વર્સેલ્સની સુલેહ લૂંટારી સુલેહ છે અને તેણે બતાવી આપ્યું છે કે ફ્રાંસ અને બ્રિટન જર્મનીની વિરુદ્ધ હકીકતમાં તો સંસ્થાનો ઉપરની પોતાની સત્તાને મજબૂત બનાવવા ખાતર અને પોતાના સામ્રાજ્યવાદી સામર્થ્યમાં વૃદ્ધિ કરવા ખાતર જ લડી રહ્યાં હતાં. જેમ વખત વીતતો જાય છે તેમ એ આંતરિક સંઘર્ષ વધારે વિસ્તૃત બનતો જાય છે. આજે મેં લંડનથી આવેલો ૨૧મી નવેંબરનો એક વાયરલેસ સંદેશો જોયો જેમાં અમેરિકન પત્રકારોએ—જેમની બાબતમાં ક્રાંતિકારીઓ પ્રત્યે હમદર્દી ધરાવવાનો સંદેહ પણ ન આણી શકાય એવા માણસોએ—કહ્યું છે કે ફ્રાંસમાં અમેરિકનો પ્રત્યે ધિક્કારનો એક અપૂર્વ ઉછાળો જોવા મળે છે કારણ કે અમેરિકનો વર્સેલ્સની સુલેહને બહાલી આપવાનો ઇનકાર કરી રહ્યા છે.

બ્રિટન અને ફ્રાંસ વિજેતાઓ છે ખરાં પરંતુ તેઓ પોતાનાં ગળાં સુધી અમેરિકાના કરજમાં ડૂબેલાં છે, અને અમેરિકાએ નક્કી કર્યું છે કે ફ્રાંસ અને બ્રિટન ભલે પોતાને ગમે એટલા વિજેતા ગણે પરંતુ દૂધને વલોવીને મલાઈ તો પોતે જ લઈ લેવાનું છે અને યુદ્ધ દરમિયાન આપેલી સહાય બદલ પોતે પઠાણી વ્યાજ વસૂલ કરવાનું જ છે; અને એ બાબતની ગૅરંટી પૂરી પાડશે અમેરિકન નૌકાદળ, જેનું નિર્માણ હાલ થઈ રહ્યું છે અને જે પરિમાણની બાબતમાં બ્રિટિશ નૌકાદળને આંબી જઈ રહ્યું છે. અને લૂંટફાટનો ભૂખ્યો અમેરિકન સામ્રાજ્યવાદ કેટલું નિર્લજ્જ વર્તન કરી રહ્યો છે એ વાત આ હકીકત ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે અમેરિકન દલાલો ધોળી ચામડીવાળા ગુલામોની, સ્ત્રીઓની અને બાળાઓની, ખરીદી કરી રહ્યા છે અને દેહવિક્રય કરાવવાના ઉદ્દેશે તેમને અમેરિકા રવાના કરી રહ્યા છે. વિચાર તો કરો—મુક્ત અને સુસંસ્કૃત અમેરિકા વેશ્યાઘરો માટે ધોળી ચામડીવાળી ગુલામડીઓ પૂરી પાડે છે! પોલૅંડ અને બેલ્જિયમમાં અમેરિકન દલાલો જોડે ઘર્ષણો થઈ રહ્યાં છે. સમહિત જૂથની[8] મદદ લેનાર પ્રત્યેક નાના દેશમાં જે વ્યાપક પાયા ઉપર બની રહ્યું છે તેનું આ તો માત્ર એક નાનકડું દૃષ્ટાંત જ છે. દાખલા તરીકે પોલૅંડને લો. પોલૅંડ બડાઈ હાંકે છે કે પોતે હવે એક સ્વતંત્ર સત્તા છે પરંતુ અમેરિકન દલાલો અને નફાખોરો ત્યાં જઈને પોલૅંડની બધી સંપત્તિ ખરીદી લઈ રહ્યા છે:

અમેરિકન દલાલો પોલૅંડને ખરીદી લઈ રહ્યા છે. અમેરિકનોનાં ખીસાંમાં ન જઈ પડેલ હોય એવી એક પણ મિલ, એવું એક પણ કારખાનું, કે ઉદ્યોગની એક પણ શાખા હવે ત્યાં બચેલ નથી. અમેરિકનો એટલા બધા બેશરમ થઈ ગયા છે કે તેઓ પેલા "મહાન અને મુક્ત વિજેતા"ને, ફ્રાંસને, ગુલામ બનાવવાનું શરૂ કરી રહ્યા છે. અગાઉ ફ્રાંસ વ્યાજખોરોનો દેશ હતો પણ હવે અમેરિકાના કરજમાં સાવ ડૂબી ગયેલો છે કારણ કે તેણે પોતાની આર્થિક તાકાત ગુમાવી દીધી છે અને તેની પાસે પોતાનું અનાજ અથવા પોતાના કોલસા પૂરતા પ્રમાણમાં નથી અને તે પોતાની ભૌતિક સાધનસામગ્રીને મોટા પાયા ઉપર વિકસાવી શકે એમ નથી. પરંતુ અમેરિકા એ વાતને વળગી રહ્યું છે કે ખંડણી તો મુદ્દલ આનાકાની વગર અને પૂરેપૂરી ભરપાઈ થવી જ જોઈએ. એમ વધારે ને વધારે પ્રમાણમાં સ્પષ્ટ બનતું જાય છે કે ફ્રાંસ, બ્રિટન, તથા અન્ય જોરાવર દેશો આર્થિક દૃષ્ટિએ દેવાળિયા બની ગયા છે. ફ્રેંચ ચૂંટણીઓમાં ધર્મરક્ષકોએ વર્ચસ્વ મેળવ્યું છે. જર્મનીની વિરુદ્ધ આઝાદી અને લોકશાહીના ધારી લેવામાં આવેલા રક્ષણમાં પોતાની બધી તાકાત લગાવી દેવા માટે ભોળવવામાં આવેલી ફ્રેંચ જનતાને હવે બદલામાં મળેલ છે અમર્યાદિત કરજ, લૂંટારા અમેરિકન સામ્રાજ્યવાદીઓ દ્વારા કરાતો ઉપહાસ, અને લટકામાં અત્યંત જંગલી પ્રત્યાઘાતના પ્રતિનિધિઓની બનેલી ધર્મના રખેવાળોની બહુમતી.

આખી દુનિયામાં પરિસ્થિતિ અપરિમિત રૂપે અધિક જટિલ બની ગઈ છે. આંતરરાષ્ટ્રીય મૂડીના પેલા ખાંધિયા કોલ્ચાક અને દેનીકિન ઉપરનો આપણો વિજય એક મોટો વિજય છે જ; પરંતુ એટલો દેખીતો ન હોવા છતાં એથી ઘણો વધારે મોટો વિજય તો આપણે આંતરરાષ્ટ્રીય પાયા ઉપર મેળવી રહ્યા છીએ એ વિજય છે. આપણી વિરુદ્ધ પોતાનાં સૈન્યો ન મોકલી શકતા સામ્રાજ્યવાદના આંતરિક સડામાં એ વિજય સમાયેલો છે. સમહિત જૂથે એ અજમાવી જોયું પરંતુ એથી કંઈ જ વળ્યું નહિ કારણ કે તેમના સૈનિકો જ્યારે આપણા સૈનિકોના સંપર્કમાં આવે છે અને તેમની ભાષાઓમાં અનૂદિત આપણા રશિયન સોવિયેત બંધારણથી[૭] પરિચિત થાય છે ત્યારે એ સૈનિકો આપણી વિરુદ્ધ લડવાની બાબતમાં હતોત્સાહ થઈ જાય છે. સડેલા ગંધાતા સમાજવાદના આગેવાનોના પ્રભાવ છતાં, આપણું બંધારણ મહેનતકશ લોકસમુદાયોની હમદર્દી અચૂક હાંસલ કરી લે છે. "સોવિયેત" શબ્દનો અર્થ હવે બધા સમજે છે અને સોવિયેત બંધારણનો અનુવાદ બીજી

ભાષાઓમાં થઈ ગયો છે તથા પ્રત્યેક કામદાર તેનાથી પરિચિત છે. પ્રત્યેક કામદાર જાણે છે કે એ મહેનતકશોનું બંધારણ છે, આંતરરાષ્ટ્રીય મૂડીની ઉપર વિજય હાંસલ કરવાની હાકલ કરતા મહેનતકશોની રાજકીય પદ્ધતિનું બંધારણ છે, એ બંધારણ તો આંતરરાષ્ટ્રીય સામ્રાજ્યવાદીઓ પાસેથી ઝૂંટવી લેવામાં આવેલી એક જીત છે. આપણે એક વાર કોઈ સામ્રાજ્યવાદી દેશના સૈનિકોને આપણા પક્ષે ખેંચી લઈએ, એ દેશને તેના પોતાના સૈનિકોથી વંચિત કરી દઈએ, તેને સોવિયેત રશિયાની વિરુદ્ધ જંગમાં એ સૈનિકો ઝીંકવાની શક્યતાથી વંચિત કરી દઈએ, એટલે આપણો આ વિજય પ્રત્યેક સામ્રાજ્યવાદી દેશની ઉપર પોતાના પ્રત્યાઘાતો પાડે છે.

એ લોકોએ બીજા દેશોનાં — ફિન્લૅંડ, પોલૅંડ, લાતવિયા — લશ્કરો વડે લડવાની કોશિશ કરી પણ કંઈ વળ્યું નહિ. થોડાંક અઠવાડિયાં પહેલાં પાર્લમેન્ટની આમસભામાં બોલતાં બ્રિટિશ પ્રધાન ચર્ચિલે શેખી મારેલી — અને તેનો તારનાં દોરડાં મારફત આખી દુનિયામાં પ્રસાર કરવામાં આવેલો — કે સોવિયેત રશિયાની વિરુદ્ધ ચૌદ દેશોની કૂચનું સંયોજન કરવામાં આવ્યું છે અને તેના પરિણામે નવા વરસ પહેલાં રશિયાની ઉપર વિજય હાંસલ કરી લેવાશે. અને એ વાત સાચી છે કે ઘણાં રાષ્ટ્રોએ એ કૂચમાં ભાગ લીધો હતો — ફિન્લૅંડ, ઉક્રાઈના, પોલૅંડ, જ્યોર્જિયા, ઝેકોસ્લોવાકિયા, જાપાન, ફ્રાંસ, બ્રિટન, જર્મની. પરંતુ તેનો અંત કેવો આવ્યો એ તો આપણે જાણીએ જ છીએ! આપણે જાણીએ છીએ કે એસ્તોનિયનોએ યુદેનિચનાં લશ્કરોને અદ્ધર લટકતાં રાખી દીધાં; અને હવે અખબારોમાં ભીષણ વાદવિવાદ ચાલી રહ્યો છે કેમ કે એસ્તોનિયનો તેને મદદ નથી કરવા માગતા, અને ફિન્લૅંડના મૂડીવાદી વર્ગની ભારે મરજી હોવા છતાં ફિન્લૅંડે પણ યુદેનિચને મદદ કરી નથી. એ રીતે, આપણી ઉપર હલ્લો બોલાવવાનો બીજો પ્રયાસ પણ પહેલા પ્રયાસની જેમ જ નિષ્ફળ ગયો છે. પહેલો તબક્કો હતો સમહિત જૂથનાં પોતાનાં, લશ્કરી ટેક્નીકના બધા નિયમો અનુસાર સુસજ્જિત, લશ્કરો મોકલવાનો, અને એથી તેમને એમ લાગેલું કે એ લશ્કરો સોવિયેત પ્રજાસત્તાકને પરાજિત કરી દેશે. એ લશ્કરો કોકેસસ, આર્ખાન્ગેલ્સ્ક, અને ક્રિમિયા છોડીને તો ક્યારનાં ભાગી ગયાં છે; ઝેકોસ્લોવાક લશ્કરો સાઈબિરિયામાં પડયાં છે તેમ એ લશ્કરો હજુ મુર્માન્સ્કમાં પડયાં છે ખરાં, પરંતુ એ તો ચોતરફથી ઘેરાયેલા ટાપુઓની જેમ ત્યાં પડયાં છે. સમહિત જૂથનો પોતાનાં લશ્કરો વડે આપણને પરાજિત કરવાનો પ્રથમ

પ્રયાસ આપણા વિજયમાં પરિણમ્યો છે. બીજો પ્રયાસ હતો આપણાં પાડોશી અને નાણાકીય દૃષ્ટિએ પૂર્ણ રૂપે સમહિત જૂથની ઉપર અવલંબિત રાષ્ટ્રોને આપણી વિરુદ્ધ ઝીંકવાનો અને સમાજવાદના ગઢ તરીકે આપણને નષ્ટ કરી નાખવા માટે એ રાષ્ટ્રોને ઉત્તેજિત કરવાનો. પરંતુ એ પ્રયાસ પણ નિષ્ફળતામાં પરિણમ્યો: વાત ઉઘાડી પડી ગઈ કે એ નાના દેશોમાંથી એક પણ દેશ એવું યુદ્ધ લડવાની શક્તિ ધરાવતો નથી. એ ઉપરાંત, સમહિત જૂથના દેશો પ્રત્યેના ધિક્કારની લાગણીએ દરેક નાના દેશમાં ઊંડાં મૂળ પકડી લીધાં છે. યુદેનિચે ક્રાસ્નોયે સેલો ઉપર કબજો કરી લીધો હતો ત્યારે પેત્રોગ્રાદની ઉપર કબજો કરી લેવા માટે ફિન્લૅંડ આગળ ન વધ્યું તેનું કારણ એ હતું કે તેને આનાકાની થઈ તથા સમજાઈ ગયું કે પોતે સોવિયેત રશિયાની જોડાજોડ તો સ્વતંત્ર રૂપે હયાત રહી શકશે પણ સમહિત જૂથની જોડે ચેનથી જીવતું નહિ જ રહી શકે. બધાં નાનાં રાષ્ટ્રોને એમ લાગ્યું છે. જ્યાં અંધરાષ્ટ્રવાદ અતિવ્યાપક છે પરંતુ પોતાની શોષણક્રિયાને વિસ્તારી રહેલા સમહિત જૂથ પ્રત્યે ધિક્કારની લાગણી પ્રવર્તે છે એવા ફિન્લૅંડ, લિથુઆનિયા, એસ્તોનિયા, પોલૅંડ, વગેરે દેશોએ એવી જ લાગણી અનુભવી છે. અને હવે ઘટનાઓના ક્રમનું ચોક્કસ મૂલ્યાંકન કરતાં આપણે મુદ્દલ અતિશયોક્તિ વગર એમ કહી શકીએ કે સોવિયેત પ્રજાસત્તાકની વિરુદ્ધ આંતરરાષ્ટ્રીય યુદ્ધનો માત્ર પહેલો જ નહિ પરંતુ બીજો તબક્કો પણ નિષ્ફળ ગયો છે. આપણે માટે હવે ફક્ત એટલું જ કરવાનું બાકી છે કે આપણે દેનીકિનનાં લશ્કરોને પરાજિત કરી દઈએ, અને એ લશ્કરો અર્ધપરાજિત તો થઈ પણ ચૂક્યાં છે.

મારા પ્રવચનમાં મેં જેનો સંક્ષિપ્ત સારાંશ આપ્યો છે એ વર્તમાન રશિયન અને આંતરરાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિ આવી છે. પૂર્વની પ્રજાઓના સંબંધમાં જે પરિસ્થિતિ આકાર ધારણ કરી રહી છે તેને વિશે અંતમાં થોડુંક કહેવાની મને રજા આપો. તમે બધા પૂર્વની વિવિધ પ્રજાઓની કોમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીઓ અને કોમ્યુનિસ્ટ સંગઠનોના પ્રતિનિધિઓ છો. મારે એમ કહેવું જ પડે કે રશિયન બોલ્શેવિકો જો પુરાણા સામ્રાજ્યવાદમાં ભંગાણ પાડવામાં અને ક્રાંતિના નવા પંથોને ઝળહળિત કરવાના અત્યંત કઠિન પરંતુ અત્યંત ઉમદા કર્તવ્યને હાથમાં લેવામાં સફળ થયા હોય તો તમારી સમક્ષ, પૂર્વના મહેનતકશ લોકસમુદાયોના પ્રતિનિધિઓની સમક્ષ, એથીયે વધારે મહાન અને એથીયે વધારે નૂતન કર્તવ્ય ખડું છે. એ વાત તો હવે તદ્દન સ્પષ્ટ બની રહી છે કે

આખી દુનિયાની ઉપર તોળાઈ રહેલી સમાજવાદી ક્રાંતિ કંઈ પ્રત્યેક દેશના સર્વહારા વર્ગનો કેવળ તેના પોતાના મૂડીવાદી વર્ગ ઉપરનો જ વિજય નહિ હોય. એમ તો ક્રાંતિઓ સરળતાથી અને ઝડપથી થાય તો જ બની શકે. આપણે જાણીએ છીએ કે સામ્રાજ્યવાદીઓ એમ નહિ જ થવા દે, પ્રત્યેક દેશે પોતાના આંતરિક બોલ્શેવિઝમની વિરુદ્ધ હથિયાર સજ્યાં છે અને તેનો એકમાત્ર મનસૂબો દેશની અંદરના બોલ્શેવિઝમને પરાજિત કરી દેવાનો છે. એટલે જ, પ્રત્યેક દેશમાં આંતરવિગ્રહના ભણકારા વાગી રહ્યા છે જેમાં પુરાણા બાંધછોડિયા સમાજવાદીઓ મૂડીવાદી વર્ગને પક્ષે જોડાયેલા છે. પરિણામે, સમાજવાદી ક્રાંતિ એકમાત્ર રૂપે, મુખ્ય રૂપે, પ્રત્યેક દેશના સર્વહારાઓનો તેમના પોતાના મૂડીવાદી વર્ગની વિરુદ્ધનો સંઘર્ષ નહિ હોય — ના, એ તો હશે સામ્રાજ્યવાદ દ્વારા પીડિત બધાં સંસ્થાનો અને બધા દેશોનો, બધા પરાધીન દેશોનો, આંતરરાષ્ટ્રીય સામ્રાજ્યવાદની વિરુદ્ધ સંઘર્ષ. ગત વર્ષના માર્ચમાં આપણે અપનાવેલા આપણી પાર્ટીના કાર્યક્રમમાં[10] આગામી વિશ્વ સામાજિક ક્રાંતિના સ્વરૂપને નિરૂપિત કરતાં આપણે કહ્યું છે કે બધા ઉન્નત દેશોમાં સામ્રાજ્યવાદીઓ અને શોષકોની વિરુદ્ધ મહેનતકશોના આંતરવિગ્રહની સાથે, આંતરરાષ્ટ્રીય સામ્રાજ્યવાદની વિરુદ્ધનાં રાષ્ટ્રીય યુદ્ધોનો સમન્વય, શરૂ થઈ રહ્યો છે. ક્રાંતિના ક્રમે એ વાત સાબિત કરી દીધી છે અને જેમ જેમ સમય વીતતો જશે તેમ તેમ એ વાત વધારે ને વધારે સાબિત થતી જશે. પૂર્વમાં પણ એમ જ બનશે.

આપણે જાણીએ છીએ કે પૂર્વના પ્રજાકીય સમુદાયો સ્વતંત્ર ભૂમિકા ભજવનારાઓ તરીકે ખડા થશે, એક નવા જીવનના ઘડવૈયાઓ તરીકે ખડા થશે, કારણ કે પૂર્વના કરોડો લોકો એવાં પરાધીન અને ગુલામ રાષ્ટ્રોના લોકો છે જે અત્યાર સુધી આંતરરાષ્ટ્રીય સામ્રાજ્યવાદી નીતિનાં લક્ષ્યો રહ્યાં છે અને મૂડીવાદી સંસ્કૃતિ તથા સભ્યતા માટે ફક્ત ખાતર રૂપે જ હયાત રહ્યાં છે. અને આપણે બહુ સારી રીતે જાણીએ છીએ કે જ્યારે સંસ્થાનોના વહીવટ માટે અખત્યારો વહેંચવાની વાતો કરવામાં આવે છે ત્યારે ઉદ્દેશ લૂંટફાટ અને ધાડમાર માટેના અખત્યારો વહેંચવાનો જ હોય છે — દુનિયાની વસતિના એક નજીવા હિસ્સાને પૃથ્વીની વસતિની બહુસંખ્યાનું શોષણ કરવાનો અધિકાર આપી દેવાનો જ હોય છે. સ્વતંત્ર ક્રાંતિકારી પરિબળનું પ્રતિનિધિત્વ ન કરી શકવાને કારણે પહેલાં ઐતિહાસિક પ્રગતિની કક્ષાથી તદ્દન બહાર રહી ગયેલી એ બહુસંખ્યાએ, આપણે જાણીએ છીએ તેમ, વીસમી સદીના

આરંભમાં એવી નિષ્ક્રિય ભૂમિકા ભજવવાનું બંધ કરી દીધું છે. આપણે જાણીએ છીએ કે ૧૯૦૫ને પગલે પગલે તુર્કી, ઈરાન, અને ચીનમાં ક્રાંતિઓ થયેલી અને હિંદુસ્તાનમાં ક્રાંતિકારી આંદોલન વિકાસ પામ્યું છે. સામ્રાજ્યવાદી યુદ્ધે પણ એ જ રીતે ક્રાંતિકારી આંદોલનની વૃદ્ધિમાં ફાળો આપ્યો છે કારણ કે યુરોપિયન સામ્રાજ્યવાદીઓને પોતાના સંઘર્ષમાં આખી ને આખી સાંસ્થાનિક રેજિમેન્ટો લગાવી દેવી પડી હતી. સામ્રાજ્યવાદી યુદ્ધે પૂર્વને પણ જગાવી દીધું અને તેની પ્રજાઓને આંતરરાષ્ટ્રીય નીતિમાં ખેંચી. ફ્રાંસ અને બ્રિટને સાંસ્થાનિક પ્રજાઓને હથિયારો સજાવ્યાં અને લશ્કરી ટેકનીક તથા અદ્યતન મશીનોથી પરિચિત થવામાં તેમને મદદ કરી. એ જ્ઞાનનો તેઓ સામ્રાજ્યવાદી ચોરોની વિરુદ્ધ ઉપયોગ કરશે. સમકાલીન ક્રાંતિમાં પૂર્વની જાગૃતિના સમયને પગલે પગલે એક એવો સમય આવી રહ્યો છે જેમાં પૂર્વની બધી પ્રજાઓ આખી દુનિયાના ભાવિના નિર્ધારણમાં હિસ્સો લેશે, જેથી પોતે માત્ર બીજાઓની દોલતમંદીનું સાધન જ ન બની રહે. અમલી પ્રવૃત્તિની આવશ્યકતા વિશે, સમગ્ર માનવજાતિના ભાવિને આકાર આપવામાં પ્રત્યેક રાષ્ટ્ર ભાગ લે તેવી આવશ્યકતા વિશે, પૂર્વની પ્રજાઓ સભાન બની રહી છે.

એટલે જ હું એમ માનું છું કે વિશ્વક્રાંતિના વિકાસના—આરંભના આધારે મૂલ્યાંકન કરતાં જે અનેક વરસો સુધી ચાલશે અને ઘણી જહેમત માગી લેશે—ઈતિહાસમાં, ક્રાંતિકારી સંઘર્ષમાં, ક્રાંતિકારી આંદોલનમાં, તમારે બહુ મોટી ભૂમિકા ભજવવી પડશે અને આંતરરાષ્ટ્રીય સામ્રાજ્યવાદની વિરુદ્ધના સંઘર્ષમાં તમારા સંઘર્ષને સંમિલિત કરી દેવો પડશે. આંતરરાષ્ટ્રીય ક્રાંતિમાં તમારી સામેલગીરી તમારી સમક્ષ જટિલ અને મુશ્કેલ કર્તવ્ય ખડું કરશે, જેની સિદ્ધિ તમારી સહિયારી સફળતાના પાયાની કામગીરી બજાવશે કારણ કે અહીં જનતાની બહુસંખ્યા પહેલી જ વાર સળવળીને સ્વતંત્ર ગતિશીલતા ધારણ કરી રહી છે, અને આંતરરાષ્ટ્રીય સામ્રાજ્યવાદને ઉથલાવી પાડવાના સંઘર્ષમાં એક સક્રિય બળ બની રહેશે.

પૂર્વની પ્રજાઓમાંથી મોટા ભાગની પ્રજાઓ યુરોપના સૌથી પછાત દેશ કરતાં—રશિયા કરતાં—બદતર હાલતમાં છે. પરંતુ સામંતશાહી અવશેષો તથા મૂડીવાદની વિરુદ્ધ અમારા સંઘર્ષમાં રશિયાના કિસાનો અને કામદારોની એકતા સાધવામાં અમે સફળ નીવડયા: અને અમારો સંઘર્ષ આટલી સરળતાથી આગળ ધપ્યો કારણ કે કિસાનો અને કામદારો મૂડીવાદ

અને સામંતશાહીની વિરુદ્ધ એકતાબદ્ધ થઈ ગયા. અહીં પૂર્વની પ્રજાઓ સાથેનો સંપર્ક વિશેષ રૂપે મહત્ત્વનો છે કારણ કે પૂર્વની મોટા ભાગની પ્રજાઓ મહેનતકશ લોકસમુદાયોના લાક્ષણિક પ્રતિનિધિઓ સમી છે — મૂડીવાદી મિલો અને કારખાનાંની અનુભવશાળામાંથી ગુજરેલા કામદારો નહિ પણ મધ્યકાલીન જુલમનો ભોગ બનેલા મહેનતકશ શોષિત કિસાન સમુદાયોના લાક્ષણિક પ્રતિનિધિઓ સમી છે. રશિયન ક્રાંતિ એ વાતનું ઉદાહરણ છે કે મૂડીવાદને પરાજિત કરી દીધા પછી અને કિસાન મહેનતકશોના વ્યાપક રૂપે ફેલાયેલા સમુદાયોની જોડે એકતા સાધી લીધા પછી સર્વહારાઓએ મધ્યકાલીન જુલમની વિરુદ્ધ કેવી રીતે વિજયી સંઘર્ષ લડયો. હવે આપણા સોવિયેત પ્રજાસત્તાકે પોતાની આસપાસ પૂર્વની બધી જાગી રહેલી પ્રજાઓનું જૂથ રચવાનું છે અને તેમની સાથે મળીને આંતરરાષ્ટ્રીય સામ્રાજ્યવાદની વિરુદ્ધ સંઘર્ષ લડવાનો છે.

અહીં તમારી સમક્ષ એવું કર્તવ્ય ખડું થયું છે જે અત્યાર સુધી દુનિયામાં કોઈ પણ ઠેકાણે કોમ્યુનિસ્ટોની સમક્ષ ઉપસ્થિત નહોતું થયું: સામ્યવાદના સામાન્ય સિદ્ધાંત અને અમલ ઉપર આધાર રાખીને તમારે યુરોપિયન દેશોમાં અસ્તિત્વ ન ધરાવતી હોય એવી વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિઓને અનુકૂળ બની જવાનું છે અને એ સિદ્ધાંત તથા અમલને એવી પરિસ્થિતિઓમાં લાગુ કરવાના છે જ્યાં વસતિનો ખૂબ મોટો ભાગ કિસાનોનો બનેલો છે અને કર્તવ્ય મૂડીવાદની વિરુદ્ધ નહિ પણ મધ્યકાલીન અવશેષોની વિરુદ્ધ સંઘર્ષ લડવાનું છે. એ કર્તવ્ય કઠિન અને અનન્ય પરંતુ ખૂબ ઉપકારી છે કારણ કે એ લોકસમુદાયો એવા સંઘર્ષમાં ખેંચાઈ રહ્યા છે જેમાં અત્યાર સુધી તેમણે મુદ્દલ ભાગ લીધો નથી, અને બીજી તરફ એ કારણસર કે પૂર્વમાં કોમ્યુનિસ્ટ યુનિટોનું સંગઠન તમને ત્રીજી ઈન્ટરનેશનલની[11] જોડે નિકટતમ સંપર્ક રાખવાની તક આપે છે. જેમની હાલત ઘણા દાખલાઓમાં મધ્યકાલીન છે એવા પૂર્વના મહેનત કશ અને શોષિત લોકસમુદાયોની સાથે દુનિયાના સૌથી મોખરાના સર્વહારાઓની એવી જોડીદારીનાં વિશિષ્ટ રૂપો તમારે શોધી કાઢવાં જ જોઈએ. અમે અમારા દેશમાં નાના પાયા ઉપર એ સિદ્ધ કર્યું છે જે તમે મોટા દેશોમાં મોટા પાયા ઉપર સિદ્ધ કરશો. અને હું આશા રાખું છું કે એ બીજું કર્તવ્ય તમે સફળતાપૂર્વક પૂરું કરશો. તમે જેના પ્રતિનિધિઓ તરીકે અહીં ઉપસ્થિત છો એ પૂર્વનાં કોમ્યુનિસ્ટ સંગઠનોને લીધે તમે અગ્રગામી સર્વહારા વર્ગની જોડે સંપર્ક ધરાવો છો. તમારું કર્તવ્ય

એ છે કે દરેક દેશમાં જનતા સમજી શકે એવી ભાષામાં સામ્યવાદી પ્રચાર ચાલુ રાખવામાં આવે એ બાબતની તકેદારી તમે રાખતા રહો.

આપોઆપ દેખીતું છે કે અંતિમ વિજય તો દુનિયાના બધા ઉન્નત દેશોના સર્વહારા વર્ગ દ્વારા જ મેળવી શકાય, અને અમે રશિયાનો એ કામ શરૂ કરી રહ્યા છીએ જેને બ્રિટિશ, ફ્રેંચ, કે જર્મન સર્વહારા વર્ગ પૂરું કરીને તેની ઉપર મહોર મારશે. પરંતુ અમે જોઈ શકીએ છીએ કે બધી પીડિત સાંસ્થાનિક પ્રજાઓના, અને સૌપ્રથમ તો પૂર્વની પ્રજાઓના, મહેનતકશ લોકસમુદાયોની મદદ વગર તેઓ વિજયી નહિ જ થાય. આપણે એ વાત સમજી લેવી જોઈએ કે સામ્યવાદમાં સંક્રમણ માત્ર એકલી આગલી હરોળ સિદ્ધ ન જ કરી શકે. કર્તવ્ય તો મહેનતકશ લોકસમુદાયો ગમે તેવી કક્ષાએ હોય તેની ફિકર કર્યા વગર તેમને ક્રાંતિકારી પ્રવૃત્તિ માટે તથા સ્વતંત્ર કદમ અને સંગઠન માટે જાગ્રત કરવાનું, અધિક ઉન્નત દેશોના કોમ્યુનિસ્ટો માટે પ્રસ્તુત થયેલા સાચા સામ્યવાદી સિદ્ધાંતનું ભાષાંતર દરેક પ્રજાની ભાષામાં કરવાનું, તાત્કાલિક અમલી કર્તવ્યોને પૂરાં કરવાનું, અને સહિયારા સંઘર્ષમાં બીજા દેશોના સર્વહારાઓની જોડે ભળી જવાનું છે.

આવી છે સમસ્યાઓ જેનો ઉકેલ તમને કોઈ સામ્યવાદી પુસ્તકમાં નહિ મળે પણ રશિયાએ જેની શરૂઆત કરી દીધી છે એ સહિયારા સંઘર્ષમાં મળશે. તમારે એ સમસ્યાઓ હાથમાં લેવી પડશે અને તમારા પોતાના સ્વતંત્ર અનુભવ દ્વારા ઉકેલવી પડશે. તેમાં તમને એક તરફ તો બીજા દેશોના બધા મહેનતકશોની આગલી હરોળ સાથેની ગાઢ એકસંપી દ્વારા સહાય મળશે, અને બીજી તરફ તમે જેનું અહીં પ્રતિનિધિત્વ કરી રહ્યા છો એ પૂર્વની પ્રજાઓ પ્રત્યેનો ખરો અભિગમ શોધી કાઢવાની શક્તિ દ્વારા સહાય મળશે. મૂડીવાદી રાષ્ટ્રવાદ એ પ્રજાઓમાં જાગ્રત થઈ રહ્યો છે, જાગ્રત થયા વગર રહે એમ નથી, અને ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ વાજબી છે, તેને તમારે આધાર બનાવવો પડશે. સાથે સાથે જ, તમારે દરેક દેશના મહેનતકશ અને શોષિત લોકસમુદાયો સુધી પહોંચી જવું જ જોઈએ અને તેઓ સમજી શકે એવી ભાષામાં તેમને કહેવું જ જોઈએ કે તમારી મુક્તિની એકમાત્ર આશા આંતરરાષ્ટ્રીય ક્રાંતિના વિજયમાં જ સમાયેલી છે, પૂર્વની મહેનતકશ અને શોષિત પ્રજાઓના સઘળા કરોડો લોકોનો એકમાત્ર સાથીદાર આંતરરાષ્ટ્રીય સર્વહારા વર્ગ છે.

તમારી સમક્ષ ઉપસ્થિત અનહદ મોટું કર્તવ્ય આવું છે અને ક્રાંતિકારી

યુગ તથા ક્રાંતિકારી આંદોલનની વૃદ્ધિને — જેને વિશે શંકાને સ્થાન જ નથી — કારણે એ કર્તવ્ય પૂર્વનાં સામ્યવાદી સંગઠનોના સંયુક્ત પ્રયાસો વડે સફળતાપૂર્વક સિદ્ધ થશે તથા આંતરરાષ્ટ્રીય સામ્રાજ્યવાદની ઉપર સંપૂર્ણ વિજયનો યશ પ્રાપ્ત કરશે.

રશિયન કોમ્યુનિસ્ટ પાર્ટી (બોલ્શેવિક)ની
કેંદ્રીય સમિતિનું 'ઇઝવેસ્તિયા',
અંક ૯, ૨૦ ડિસેંબર, ૧૯૧૯

ગ્રંથ ૩૯
પૃ.૩૧૮-૩૩૧

ટિપ્પણીઓ

1 રશિયન કોમ્યુનિસ્ટ પાર્ટી (બોલ્શેવિકો)ની કેંદ્રીય સમિતિના, પૂર્વની પ્રજાઓનાં કોમ્યુનિસ્ટ સંગઠનોના કેંદ્રીય બ્યુરો તરફથી, પૂર્વની પ્રજાઓનાં કોમ્યુનિસ્ટ સંગઠનોની બીજી અખિલ રૂસી કૉંગ્રેસ, મોસ્કોમાં નવેંબરની બાવીસમી તારીખથી ડિસેંબરની ત્રીજી તારીખ સુધી ભરવામાં આવી હતી.

લેનિને આ પ્રવચન કૉંગ્રેસના પહેલા અધિવેશનમાં કર્યું હતું. — પૃ. ૩

2 **કોલ્ચાક, આલેક્સાન્દર વસીલ્યેવિચ** (૧૮૭૩—૧૯૨૦) — ઝારશાહી નૌકાદળનો એડમીરલ, રાજશાહીવાદી, ૧૯૧૮-૧૯ દરમિયાન રશિયન પ્રતિક્રાંતિનો એક આગેવાન, સમહિત સત્તાઓનું રમકડું. ઑક્ટોબર સમાજવાદી ક્રાંતિ પછી તેણે પોતાને રશિયાના સર્વોચ્ચ શાસક તરીકે જાહેર કર્યો અને ઉરાલ, સાઇબિરિયા, તથા દૂર પૂર્વના પ્રદેશોમાં મૂડીદાર વર્ગ તેમ જ જમીનદારોની લશ્કરી સરમુખત્યારીની સરદારી કરી. એ અવિચારી કરતૂતમાં તેને અમેરિકન, બ્રિટિશ તથા ફ્રેંચ સામ્રાજ્યવાદીઓનો ટેકો હતો. ૧૯૧૯ના અંતમાં કોલ્ચાકના દળોને લાલ સેનાએ પરાજિત કર્યા.

યુદેનિચ, નિકોલાઈ નિકોલાયેવિચ (૧૮૬૨—૧૯૩૩) — ઝારશાહી જનરલ. ઑક્ટોબર સમાજવાદી ક્રાંતિ પછી ઉત્તર-પશ્ચિમ વ્હાઇટગાર્ડ લશ્કરનો કમાંડર. તેને સમહિત જૂથના સામ્રાજ્યવાદીઓનો ટેકો હતો. પેત્રોગ્રાદ હાથ કરવાના તેના બે પ્રયાસો નિષ્ફળ ગયા હતા. તેને ૧૯૧૯ના ડિસેંબરમાં લાલ સેનાએ પરાજિત કરી દીધો હતો. આગળ જતાં તે ઇંગ્લૅંડ નાસી ગયો.

દેનીકિન, આન્તોન ઈવાનોવિચ (૧૮૭૨—૧૯૪૭) — ઝારશાહી જનરલ. આંતરવિગ્રહ તથા પરદેશી લશ્કરી દખલબાજી દરમિયાન (૧૯૧૮—૧૯૨૦)

અમેરિકન, બ્રિટિશ, તથા ફ્રેંચ સામ્રાજ્યવાદીઓનું રમકડું. રશિયાના દક્ષિણ ભાગમાં વ્હાઇટગાર્ડ સૈન્યોનો એક આગેવાન. ૧૯૨૦ના માર્ચમાં લાલ સેનાએ તેનાં સૈન્યોને સજ્જડ હાર આપી ત્યાર પછી તે પરદેશ નાસી ગયો. — પૃ. ૪

[3] આ ઉલ્લેખ ઝેકોસ્લોવાક લશ્કરી કોર્પ્સના પ્રતિક્રાંતિકારી બળવા વિશે છે. એ બળવાનું સંગઠન સમહિત દેશોના સામ્રાજ્યવાદીઓએ મેન્શેવિકો તેમ જ સમાજવાદી-ક્રાંતિકારીઓની સક્રિય સહાયના આધારે કર્યું હતું. ઝેકોસ્લોવાક કોર્પ્સની રચના, ઑક્ટોબર સમાજવાદી ક્રાંતિના વિજય પહેલાં, ઝેક તથા સ્લોવાક યુદ્ધકેદીઓમાંથી કરવામાં આવી હતી.

૧૯૧૮ના માર્ચની ૨૬મી તારીખે થયેલી સમજણ મુજબ, કોર્પ્સના સિપાહીઓને વ્લાદિવોસ્તોક થઈને રશિયા છોડી જવાની છૂટ એવી શરતે આપવામાં આવી કે તેઓ હથિયારો પાછાં આપી દે. પરંતુ કોર્પ્સના પ્રતિક્રાંતિકારી આગેવાનોએ હથિયારો પાછાં આપવા અંગે સોવિયેત સરકાર જોડે થયેલી સમજણનો ભંગ કર્યો, અને સામ્રાજ્યવાદી સમહિત રાજ્યોના ફરમાન મુજબ સિપાહઓને મે માસના અંતમાં હથિયારબંધ બળવો કરવા ઉશ્કેર્યા. વ્હાઇટગાર્ડો તથા કુલકો સાથે સતત સંપર્ક જાળવીને લડતા બળવાખોર ઝેક સૈનિકોએ ઉરાલ, વોલ્ગા પ્રદેશ, તથા સાઇબિરિયાના વિશાળ ભાગ ઉપર કબજો કરી લીધો અને દરેક ઠેકાણે મૂડીદાર વર્ગના શાસનની પુનઃસ્થાપના કરી.

બળવો શરૂ થયા પછી થોડા સમયમાં, જૂનની અગિયારમી તારીખે, રશિયામાં ઝેક અને સ્લોવાક સામ્યવાદી જૂથોની કેંદ્રીય સમિતિએ કોર્પ્સના સૈનિકોને અપીલ કરી. તેમાં જણાવવામાં આવ્યું કે બળવાનું સ્વરૂપ પ્રતિક્રાંતિકારી છે. ઝેક અને સ્લોવાક કામદારો તથા કિસાનો બળવાને ખતમ કરીને લાલ સેનાની ઝેકોસ્લોવાક ટુકડીઓમાં સામેલ થઈ જાય. પોતાની જોડે ચાલાકીની રમત રમવામાં આવી રહી છે એ સમજી જઈને, ઘણા સાધારણ સૈનિકોએ સોવિયેત રશિયાની વિરુદ્ધ લડવાનો સાફ ઇનકાર કર્યો અને તેઓ કોર્પ્સને છોડીને ભાગી ગયા. લગભગ ૧૨૦૦૦ ઝેક તથા સ્લોવાક સૈનિકો લાલ સેનામાં ભળી જઈને લડ્યા.

૧૯૧૮ની શરદમાં લાલ સેનાએ વોલ્ગા પ્રદેશની મુક્તિ સિદ્ધ કરી લીધી. કોલ્ચાકનાં વ્હાઇટગાર્ડ સૈન્યોને પરાજિત કરવામાં આવ્યાં ત્યારે સાથે સાથે ઝેકોસ્લોવાક કોર્પ્સના અવશેષોને કચડી નાખવામાં આવ્યા. — પૃ. ૫

[4] **બીજી ઈન્ટરનેશનલ** — ૧૮૮૯માં સ્થાપવામાં આવેલું સમાજવાદી પાર્ટીઓનું આંતરરાષ્ટ્રીય મંડળ. પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ ફાટી નીકળ્યું ત્યારે તેના નેતાઓએ સમાજવાદનો દ્રોહ કર્યો અને તેઓ પોતપોતાની સામ્રાજ્યવાદી સરકારોને પક્ષે ચાલ્યા ગયા. બીજી ઈન્ટરનેશનલ ભાંગીને ભોંયભેગી થઈ ગઈ. પહેલાં બીજી ઈન્ટરનેશનલની સાથે જોડાયેલ ઉદ્દામવાદી પાર્ટીઓ અને જૂથો ૧૯૧૯માં મોસ્કોમાં સ્થાપવામાં આવેલી કોમ્યુનિસ્ટ ત્રીજી ઈન્ટરનેશનલમાં જોડાઈ ગયાં.

૧૯૧૯માં બેર્ન (સ્વિટ્ઝરલૅંડ) ખાતે ભરવામાં આવેલા એક સંમેલનમાં બીજી ઈન્ટરનેશનલની પુનઃસ્થાપના કરવામાં આવી. સમાજવાદી આંદોલનની મવાળ તકવાદી પાંખનું પ્રતિનિધિત્વ કરતી પાર્ટીઓ જ તેમાં જોડાઈ. — પૃ. ૫

[5] **બંધારણસભા સમિતિ** — ૧૯૧૮ના ઉનાળામાં સમારામાં સ્થાપવામાં આવેલી પ્રતિક્રાંતિકારી સરકાર. ૧૯૧૮ના ઑક્ટોબરમાં લાલ સેનાએ સમારા કબજે કરી લીધું ત્યારે તે શહેર છોડીને ભાગી ગઈ, અને ટૂંક વખત પછી તેને વિખેરી નાખવામાં આવી. — પૃ. ૫

[6] **મેન્શેવિકો** — રશિયન સામાજિક-લોકશાહીવાદીઓની અંદર નિમ્ન-મૂડીવાદી તકવાદી વહેણના અનુયાયીઓ, કામદાર વર્ગની અંદર મૂડીદાર વર્ગના પ્રભાવનાં વાહનો. ર.સો.ડે.લે. પાર્ટીની ૧૯૦૩ના ઑગસ્ટમાં ભરાયેલી બીજી કૉંગ્રેસમાં પાર્ટીનાં કેંદ્રીય ઘટકોની ચૂંટણી દરમિયાન તેઓ લઘુમતીમાં (લઘુમતી માટેનો રશિયન ભાષાનો શબ્દ છે: મેન્શિન્સ્ત્વો) રહી ગયા ત્યારથી તેઓ મેન્શેવિકોના નામે ઓળખાવા લાગ્યા, અને લેનિનની આગેવાની હેઠળના ક્રાંતિકારી સામાજિક-લોકશાહીવાદીઓને બહુમતી (રશિયન ભાષામાં: બોલ્શિન્સ્ત્વો) મળતાં તેઓ બોલ્શેવિકો કહેવાયા. ૧૯૧૭ના ફેબ્રુઆરીની મૂડીવાદી-લોકશાહીવાદી ક્રાંતિ પછી મેન્શેવિકો મૂડીવાદી કામચલાઉ સરકારમાં દાખલ થઈ ગયા. એ સરકારની સામ્રાજ્યવાદી નીતિનું તેમણે સમર્થન કર્યું. ઑક્ટોબર સમાજવાદી ક્રાંતિના વિજય પછી મેન્શેવિકોએ સોવિયેત સત્તાની વિરુદ્ધ મૂડીવાદી-જમીનદારી પ્રતિક્રાંતિના સંઘર્ષમાં ભાગ લીધો.

સમાજવાદી-ક્રાંતિકારીઓ — વિવિધ નરોદવાદી જૂથો અને વર્તુળો એક થઈ જવાના પરિણામે ૧૯૦૧ના અંતમાં અને ૧૯૦૨ના આરંભમાં રશિયામાં સ્થપાયેલી નિમ્ન-મૂડીવાદી પાર્ટીના સભ્યો. પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન મોટા

ભાગના સમાજવાદી-ક્રાંતિકારીઓએ સામાજિક-અંધરાષ્ટ્રવાદી ધોરણો અખત્યાર કર્યાં. ૧૯૧૭ના ફેબ્રુઆરીની મૂડીવાદી-લોકશાહીવાદી ક્રાંતિ પછી સમાજવાદી-ક્રાંતિકારીઓ મૂડીવાદી કામચલાઉ સરકારમાં દાખલ થઈ ગયા. પરદેશી લશ્કરી દખલબાજી અને આંતરવિગ્રહ દરમિયાન (૧૯૧૮—૧૯૨૦) સોવિયેત રશિયાની વિરુદ્ધ સમાજવાદી-ક્રાંતિકારીઓએ પ્રતિક્રાંતિકારી વિધ્વંસક પ્રવૃત્તિઓ ચલાવી.—પૃ. ૫

[7] ૧૯૧૪—૧૯૧૮ના પ્રથમ સામ્રાજ્યવાદી વિશ્વયુદ્ધના અંતે થયેલી **વર્સેલ્સ સુલેહ**. એ સુલેહની ઉપર એક તરફથી અમેરિકા, બ્રિટન, ફ્રાંસ, ઇટાલી, જાપાન અને તેઓના પક્ષના બીજા દેશોએ તથા બીજી તરફથી જર્મનીએ ૧૯૧૯ના જૂન માસની ૨૮મી તારીખે સહીઓ કરી. એ સુલેહનું ધ્યેય હતું મૂડીવાદી દુનિયાના થઈ ચૂકેલા વિભાજનને વિજયી દેશોનાં હિતોમાં કાયમ રાખવાનું અને આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધોની એવી પદ્ધતિની સ્થાપના કરવાનું જેના ફળ રૂપે સોવિયેત રશિયાને તેમ જ આખી દુનિયામાં ક્રાંતિકારી આંદોલનને ખતમ કરી નાખવાનું શક્ય બને.

બ્રેસ્ત સુલેહ એક તરફ સોવિયેત રશિયા અને બીજી તરફ ચાર સંપેલાં રાજ્યો (જર્મની, ઑસ્ટ્રિયા-હંગેરી, બલ્ગેરિયા, અને તુર્કી) વચ્ચે ૧૯૧૮ના માર્ચની ત્રીજી તારીખે બ્રેસ્ત-લિતોવ્સ્કમાં થઈ હતી. ૧૫મી માર્ચે સોવિયેતોની ચોથી અસાધારણ અખિલ રશિયન કૉંગ્રેસે સુલેહને બહાલી આપી. સુલેહની શરતો સોવિયેત રશિયા માટે અત્યંત કઠોર હતી.

એ સુલેહની કઠોર શરતો છતાં તેના પરિણામે સોવિયેત રાજ્ય માટે જંગથી અવકાશ મેળવવાનું, પુરાણા અસ્તવ્યસ્ત લશ્કરને વિખેરી નાખીને નવી લાલ સેનાનું સંઘટન કરવાનું, સમાજવાદી નિર્માણકાર્ય શરૂ કરવાનું, અને આંતરિક પ્રતિક્રાંતિ તથા પરદેશી દખલબાજી વિરુદ્ધ આગામી સંઘર્ષ માટે તાકાત જમાવવાનું શક્ય બન્યું.

૧૯૧૮ના નવેંબરની ૧૩મી તારીખે જર્મનીમાં નવેંબર ક્રાંતિ પછી રાજશાહીને ઉથલાવી પાડવામાં આવી ત્યારે અખિલ રશિયન કેંદ્રીય કાર્યવાહી સમિતિએ લૂંટારી બ્રેસ્ત સુલેહને રદ કરી નાખી.—પૃ. ૮

[8] **સંપેલી સત્તાઓ** અથવા **સમહિત જૂથ**—જર્મની, ઑસ્ટ્રિયા-હંગેરી, અને ઇટાલીના તેખડાની એકસંપીનો વિરોધ કરવા માટે ૧૯૦૭માં રચવામાં આવેલું બ્રિટન, ફ્રાંસ, તથા ઝારશાહી રશિયાનું સામ્રાજ્યવાદી જૂથ.—પૃ. ૯

9 અહીંયાં નિર્દેશ રૂસી સોવિયેત સમવાયી સમાજવાદી પ્રજાસત્તાકના બંધારણ તરફ છે. તેને સોવિયેતોની પાંચમી અખિલ રૂસી કૉંગ્રેસમાં બહાલી આપવામાં આવી હતી. ૧૯૧૯ના જુલાઈની ૧૯મી તારીખે બંધારણને મૂળભૂત કાનૂન તરીકે પ્રગટ કરવામાં આવ્યું હતું, અને પ્રકાશનના સમયથી જ તે અમલી બન્યું હતું.—પૃ. ૧૦

10 આ નિર્દેશ ૧૯૧૯ના માર્ચની ૧૯-૨૩મી તારીખે ભરવામાં આવેલી રશિયન કોમ્યુનિસ્ટ પાર્ટી (બોલ્શેવિક)ની ૮મી કૉંગ્રેસે અપનાવેલા કાર્યક્રમ પ્રત્યે છે.—પૃ. ૧૩

11 **ત્રીજી, કોમ્યુનિસ્ટ, ઈન્ટરનેશનલ**—વિભિન્ન દેશોની કોમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીઓને એકસૂત્રે સાંકળી લેતું આંતરરાષ્ટ્રીય સર્વહારા સંગઠન. કોમ્યુનિસ્ટ ઈન્ટરનેશનલ ૧૯૧૯થી ૧૯૪૩ સુધી અસ્તિત્વમાં રહી હતી.

પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધના આરંભમાં બીજી ઈન્ટરનેશનલના તકવાદી આગેવાનો તરફથી સમાજવાદના ધ્યેયના દ્રોહના પરિણામે કામદાર આંદોલનમાં ફૂટ પડી. બીજી ઈન્ટરનેશનલના પતન પછી ત્રીજી ઈન્ટરનેશનલની રચના ઐતિહાસિક આવશ્યકતા બની ગઈ. કોમ્યુનિસ્ટ ઈન્ટરનેશનલની સ્થાપનામાં લેનિનની ભૂમિકા પ્રેરક પ્રતિભાની હતી.

કોમ્યુનિસ્ટ ઈન્ટરનેશનલે બધા દેશોના મહેનતકશ લોકો વચ્ચેના સંબંધોને ફરી ચેતનમય તથા મજબૂત બનાવ્યા, આંતરરાષ્ટ્રીય કામદાર આંદોલનમાં તકવાદને ઉઘાડો પાડવામાં તેમ જ આંતરરાષ્ટ્રીય સામ્યવાદી આંદોલનની રણનીતિ તથા કાર્યનીતિ ઘડી કાઢવામાં મદદ કરી.—પૃ. ૧૫

વાચકોને

અમારા આ પ્રકાશનના વસ્તુ, ભાષા, રંગરૂપ તથા છપાઈ જેવા પ્રત્યેક અંગ વિશે આપના અભિપ્રાયો મેળવતાં અમને અત્યંત આનંદ થશે. નવાં પ્રકાશનો વિશે આપનાં સલાહસૂચનોનું અમારા કાર્યાલયમાં સાભાર સ્વાગત થશે.

પ્રગતિ પ્રકાશન
૧૭, ઝુબોવ્સ્કી બૂલવાર
મોસ્કો (સોવિયેત સંઘ)

В. И. Ленин

ДОКЛАД НА II ВСЕРОССИЙСКОМ
СЪЕЗДЕ КОММУНИСТИЧЕСКИХ
ОРГАНИЗАЦИЙ НАРОДОВ ВОСТОКА
22 ноября 1919 г.

На языке гуджарати